

М.Гарэцкі і А.Камю: экзістэнцыяльная трактоўка свабоды і несвабоды ў апавяданнях "Прысяга" і "Маўчанне"

Прастора духоўнага культурнага жыцця наднацыянальна, адзіна, і працэсы ў ёй паралельны і сінхронны. Экзістэнцыялізм -- з'ява агульнай еўрапейскай культуры. Гэта падцвярджае адначасовы яго ўсплеск у творах С.К"еркегора, Ф.Цютчава, Ф.Кафкі, Л.Андрэева, А.Белага, Янкі Купалы, Максіма Гарэцкага і іншых філосафаў і мастакоў прыгожага пісьменства.

Праблема свабоды і несвабоды цікавіць нас не ў сацыяльным плане, а ў экзістэнцыяльным: свабода як магчымасць рэалізацыі і самарэалізацыі чалавека -- гэта свабода яго выбару.

Еўрапейская філасофская думка пераканаўча сцвярджае, што ўсведамленне чалавекам свайго існавання як несвабоднага выклікае ў яго жаданне, калі не перайначыць свет (да гэтага справа можа і не даходзіць), то ва ўсякім разе акрэсліць межы, за якія нікому не дазволены ўваход. Адчуванне асобай сваёй праваты, жаданне даказаць свету, што ў яе ёсць нешта вартае, што трэба бараніць, выклікае перш за ўсё ўнутранае супраціўленне, духоўны бунт. Сусветна вядомы філосаф-экзістэнцыяліст А.Камю пісаў: "Бунт породжаецца осознанием увиденной бессмысленности, осознанием непонятного и несправедливого удела человеческого". "Бунт не происходит, если нет (...) чувства правоты" (4, с.126--127). Менавіта з гэтага пункту погляду нам падаюцца цікавымі апавяданні М.Гарэцкага "Прысяга" і А.Камю "Маўчанне".

Герой апавядання "Прысяга"-- селянін Тарас, які зведаў і панскі прыгнёт, і знявагу, і крыўду. Пакорлівы маўклівы Тарас аказаўся здольны на выключны па тым часе ўчынак -- пратэст супраць пана і царквы. Штуршком да бунту стаў замах на "свабоду" трох уцекачаў, такіх жа абяздоленых, бяспраўных, як і сам Тарас. Так званая "свабода" ўцекачаў заключалася толькі ў тым, што яны, зрабіўшы свой выбар, збеглі ад пана-прыгнятальніка, пасяліліся там, дзе хацелі, і зараблялі сабе на хлеб. Але і гэтая "свабода" ў адначасе апынулася пад пагрозай -- на ўцекачаў ўчынілі аблаву. Селянін паспеў папярэдзіць цімакоў аб прыездзе пана з казакамі, але самога Тараса запозрылі ў хлусні, і ён апынуўся пад пагрозай пакарання. Пан прыдумаў для селяніна страшную кару -- прысягу на Бібліі ў прысутнасці ўсёй вёскі. Тарас, прысягаючы на Святым пісанні і перасільваючы страх боскага пакарання, гаворыць няпраўду і тым самым не выдае ўцекачаў.

Герой М.Гарэцкага як чалавек і асоба церпіць зневажальныя да сябе адносіны з боку прадстаўнікоў улады. Яго прысяга-маўчанне на Бібліі -- гэта своеасаблівы бунт-пратэст супраць духоўнага ўціску і ў першую чаргу рэлігійнага. Бунт-маўчанне Тараса сведчыць аб тым, што ў селяніна ёсць сваё ўяўленне аб маральных каштоўнасцях, якім ён не здраджвае нават пад прысягай на Бібліі. Уладзе, рэжыму, якія зневажалі яго як асобу, селянін, па словах А.Камю, "противопоставляет своего рода право терпеть угнетение только до того предела, какой он сам устанавливает" (4, с.127). Нежаданне Тараса сказаць праўду -- гэта яго пратэст супраць духоўнага рабства. У героя-селяніна

прачнулася свядомасць чалавека, які патрабуе павагі і пашаны да сваёй хрысціянскай веры і да сябе як асобы.

Не прыватнымі эгаістычнымі матывамі кіруецца мужык Тарас у гэтым бунце. Ён усведамляе няправільнасць светабудовы і пратэстуе супраць уласнага маральнага прыніжэння і прыніжэння такіх як ён. "Он стремится поначалу не столько одержать верх, сколько заставить уважать себя" (4, с.130). "Свобода,— як сцвярджае Альбер Камю, — это право не лгать" (4, с.411). Вось за гэце права і змагаецца герой М.Гарэцкага. Такая пазіцыя селяніна выклікае пачуццё павагі ў чытача, але духоўнае прыніжэнне адной асобы, як вынікае з апавядання, не здольна было выклікаць пратэст ў запалоханых, прыніжаных аднавяскоўцаў. "Маўкліва стаялі цёмныя людцы...І ўцякалі нешчаслівыя ад яшчэ болей нешчаслівага...", -- сумна канстатуе пісьменнік (2, с.201-202).

Праблема духоўнай свабоды, як вынікае з твора М.Гарэцкага, ёсць адначасова праблема свабоды рэлігійнай. Такая пастаноўка пытання для царскай Расіі была актуальнай. М.Бердзьеў у працы "Філасофія свабоды" пісаў: "Мир церковный, охраняющий веру, слишком часто и легко свободу совести отрицает и религиозной свободы боится" (1, с.192). "Свобода религиозная не есть право. (...) Свобода в религиозной жизни есть обязанность, долг. Человек обязан нести бремя свободы, не имеет права сбросить с себя это бремя" (1, с.193). "Христианство как религия свободы должно быть нетерпимо к принуждению" (1, с.195).

У апавяданні М.Гарэцкага свецкая ўлада і прадстаўнікі царквы толькі фармальна ахоўваюць веру, а на самой справе баяцца рэлігійнай свабоды. Рэлігійны абрад прысягі на Бібліі паказаны пісьменнікам як жупел запалохвання пана-прыгнятальніка. Свяшчэннік узяў з сабой царкоўныя прылады, пра якія напісаў пан у запісцы.

--А кадзіла не забыліся ўзяць? -- з цікаўнасцю звярнуўся пан да казака, калі той развінуў на лаўцы клунак.

--Так точна, вашскародзь, узялі, -- адказаў казак.

--Кадзіла я прывёз, пане начальнік, бо гэтак напісалі, але яно тут не патрэбна, -- мякка сказаў свяшчэннік афіцэру.

--Хай будзе, хай будзе! -- запярэчыў яму пан, а нахіліўшыся, дадаў на вуха: -- Гэта ім для ўражання (2, с.199).

Максім Гарэцкі не хавае сваіх адносін да разыгранай сцэны прысягі на Бібліі. "Насилующие дух не могут быть христианами и не могут быть насильниками духа". "Вера есть (...) акт свободы, акт свободного избрания" (1, с.196),-- чытаем мы ў Бердзьева. У ланцугах няволі трымаюць народ не толькі ўлада, але і прадстаўнікі царквы, якія сваю задачу бачаць у запалохванні сялянства, у падаўленні духоўнай свабоды чалавека. Тарас, баронячы цімакоў, кіраваўся якраз хрысціянскай заповеддзю: "Возлюби ближнего своего, как самого себя". Менавіта спачуванне ўцекачам скіравала селяніна на шлях бунту.

Пратэст героя супраць духоўнай несвабоды, маральнага прыніжэння ёсць усведамленне, праўда, пакуль што не да канца асэнсаванае, няправільнасці светабудовы, якая не дае чалавеку права захаваць цэласнасць сваёй асобы. І нягледзячы на перамогу абставін, герой як асоба выклікае павагу. Ён пратэстуе

прылюдна сваім маўчаннем, ягоны пратэст, на думку М.Гарэцкага, заканамерны. Раскрыццю асноўнай думкі твора падпарадкавана яго кампазіцыйная будова: невялічкае апавяданне падзелена на тры часткі з эпіграфамі да кожнай. Эпіграф да першай "Цесна жыць на свеце!.." сведчыць аб несправядлівым светаўладкаванні, аб прыніжэнні чалавека працы, яго пакорлівасці і забітасці. Герой сам да сябе ставіцца адчуждана: "...Тарас, з замлелымі рукамі, спусціўшы галаву, стаяў засмучоны і паважны, як быццам незацікаўлены" (2, с.198).

Пабуджальная інтанацыя эпіграфа да другой часткі -- "Цяжка вырвацца з ланцугоў цямноты!" -- канстатуе аб вялікай духоўнай моцы героя, яго ўсведамленні неабходнасці бунта. Аўтар логікай будовы другой часткі апавядання абвяргае думку, закладзеную ў эпіграфе. Тарас перамагае, але яго перамога пакутлівая.

Трэцяя частка твора невялічкая, яна нагадвае кароценькае рэзюмэ-прысуд герою, часу, абставінам. Прысуд шматзначны, пра гэта сведчыць эпіграф, у канцы якога стаіць шматкроп"е: "Лепей пакланіцца ды ўцячы...". Дзве сэнсавыя часткі прысутнічаюць у гэтым выказванні. Першы дзеяслоў сведчыць аб прызнанні маральнай перамогі Тараса над абставінамі, аб моцы яго любові да бліжняга, яго хрысціянскіх пачуццяў. Сэнсавая нагрузка другога дзеяслова ("уцячы") сведчыць аб нежаданні аднавяскоўцаў кансалідавацца ў барацьбе са злом, з несправядлівасцю. Гэта, па-сутнасці, ўцёкі ад саміх сябе. М.Гарэцкі з сумам канстатуе ў апавяданні, што беларусы ў большасці сваёй яшчэ не гатовы змагацца за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне. Духоўная незагартаванасць, прыніжанасць і прыгнечанасць, духоўная няволя -- прычыны, пра якія павінна пісаць літаратура, "каб паказаць беларусу, у якой пушчы ён блудзіць і дзе ляжыць яму дарога на поле, шырока-далёкае, роднае поле вольнага жыцця" (3, с.172).

Апавяданне А.Камю "Маўчанне" -- твор, у якім выявілася экзістэнцыяльная філасофія французскага мастака. Галоўны герой Івар, 40-гадовы бондар, разам з рабочымі бандарні, спыніўшы работу, патрабуе большай зарплаты. Але сацыяльны матыў А.Камю выкарыстаў толькі як перадумову для разгортвання маральнага канфлікту. Матэрыяльны інтарэс, не паспеўшы накрэсліцца, адышоў у апавяданні на другі план. На першы план выйшла адчуванне крыўды на гаспадара, які змалку ведаў кожнага рабочага, бо яго бацька выйшаў у людзі з "подмастерьев": "Хозяин был неплохой малый" (5, с. 442). Часам ён запрашаў рабочых закусіць у бандарні, пад Новы год, з нагоды вяселля ці першага прычасця рабіў кожнаму падарункі. "Он и в самом деле любил своих рабочих", — канстатуе аўтар. Забастоўка ўзнікла па прычыне грубага тону размовы з рабочымі. "Он сухо сказал, что торговаться не намерен, кому не нравится, может уходить. Разве это человеческий разговор? "Что он воображает! -- сказал Эспосито -- Уж не думает ли он, что мы наделаем в штаны?" (...) Они добились согласия от профсоюза и объявили забастовку. "Не трудитесь расставлять стачечные пикеты, -- сказал хозяин. -- Когда мастерская не работает, я только выгадываю". Это была неправда, но это подлило масла в огонь, потому что тем самым он им в лицо говорил, что дает им работу из

милости. Эспосито пришел в бешенство и сказал ему, что он не похож на человека. Тот вскипел, и их пришлось разнимать. Однако решительность хозяина произвела впечатление на рабочих" (5, с. 442).

Забастоўка, як вынікае з апавядання, не дала ніякіх вынікаў. Пакрыўджаныя рабочыя вымушаны былі выйсці на працу, іх пратэст-бунт пад час сустрэчы з гаспадаром майстэрні выказваецца ў форме маўчання. "Они молчали, униженные тем, что входили, как побежденные, в ярости от своего собственного молчания, которое им тем труднее было прервать, чем больше оно продолжалось"(5, с.444). Для А.Камю ў супрацьстаянні рабочых і гаспадара важны не матэрыяльны матыў, а яго этычна-маральныя вынікі. Бунт-маўчанне -- гэта жаданне выказаць гаспадару, які хоча нарэшце прымірыцца з рабочымі, сваю маральную перавагу. Пакрыўджаныя рабочыя знайшлі маральнае задавальненне у тым, што ў сям'і гаспадара здарылася няшчасце, — хвароба дзіцяці пакарала яго і тым самым ураўняла людзей.

Часовае вымярэнне ў апавяданні ахоплівае ўсяго толькі адзін рабочы дзень Івара і яго вячэру дома. Праз прызму ўспрыняцця галоўнага героя паказана маўклівая сутычка на рабоце. Настрой, з якім вяртаецца Івар дадому, супакоены, "умиротворенный". Малюнак ціхай атмасферы хатняй вячэры, лагодны настрой Івара пераконваюць чытача ў тым, што герой адчувае ўнутранае задавальненне ад пражытага дня, ад утульнасці хатняй атмасферы, ад сямейнага шчасця і ад таго, а гэта самы галоўны акцэнт апавядання, што сямейнае шчасце гаспадара, якое выклікала патаемную зайздрасць у рабочых, дало расколіну. Пачуццё ахвярнасці, якое ўласціва селяніну М.Гарэцкага, цалкам адсутнічае ў героеў А.Камю. "Раб начинает с требования справедливости, а заканчивает стремлением к господству", — сцвярджае французскі пісьменнік у філасофскім трактаце "Чалавек, які бунтуе" (4, с.136).

Такім чынам, першапрычыны бунту рабочых у апавяданні цалкам забыты, экзістэнцыяльны самааналіз героя дапамог А.Камю выявіць пачварныя пачуцці чалавека, які пераступіў парог меры. Рабства духоўнае, на думку Камю, страшней за рабства эканамічнае, бо ў ахвяру прыносіцца мараль і дабрачыннасць. "Выбрать свободу не значит выбрать ее в ущерб справедливости. ... выбрать одно без другого нельзя" (4, с.135).

Літаратура:

1. Бердяев Н. Философия свободы. Смысл творчества.— М. : Изд-во "Правда". 1989. — 607 с.
2. Гарэцкі М. Збор твораў. У 4-х т. Т. 1.— Мінск : Маст. літ., 1984.— 446 с.
3. Гарэцкі М. Творы. — Мінск : Маст. літ., 1990. — 629 с.
4. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. -- М.: Политиздат, 1990.—415 с.
5. Камю А. Избранное. — Мінск : Нар. асвета, 1989. — 496 с.